

Баглай Юлія,
*завідувач загальної бібліотеки
Донецького державного університету внутрішніх справ*

БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: РОЛЬ МЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ІНФОГІГІЄНИ

Анотація: у статті проаналізовано роль сучасних бібліотечних установ у системі протидії гібридній агресії через призму формування медіаграмотності та навичок інформаційної гігієни. Розкрито концептуальні підходи до трансформації бібліотек із класичних центрів накопичення знань у динамічні майданчики когнітивної безпеки. Досліджено механізми впливу дезінформації на суспільну свідомість в умовах війни та визначено практичні інструменти бібліотечного спротиву, спрямовані на зміцнення інформаційної стійкості громадян. Окрему увагу приділено методам OSINT-розвідки, психологічним аспектам маніпуляцій та деконструкції історичних міфів у бібліотечних фондах.

Ключові слова: медіаграмотність, інфогігієна, гібридна війна, бібліотечний спротив, критичне мислення, дезінформація, когнітивна безпека, OSINT, історична пам'ять.

У сучасну епоху, коли лінія фронту проходить не лише через географічні координати, а й через екрани смартфонів і свідомість кожної людини, поняття бібліотечної діяльності зазнає фундаментальної ревізії. Гібридна війна, розв'язана проти України, актуалізувала потребу в потужному інтелектуальному та інформаційному щиті, де бібліотека посідає особливе місце стратегічного об'єкта когнітивної оборони. Питання медіаграмотності та інфогігієни сьогодні перестали бути суто академічними категоріями, перетворившись на елемент національного виживання в межах загальної Стратегії інформаційної безпеки України [10].

Сутність гібридної агресії полягає у використанні інформації як зброї масового ураження, спрямованої на деморалізацію та розкол суспільства [8]. В умовах «інфодемії» –

надлишкового потоку суперечливої інформації – звичайна людина втрачає здатність до об’єктивного аналізу дійсності. Статистичні дані за 2023–2024 роки, які базуються на актуальних дослідженнях (USAID-Internews, Детектор Медіа) та відображають реальну картину інфоспоживання в умовах повномасштабної війни, свідчать про радикальну трансформацію медіаландшафту України. Понад 76 % українців отримують новини саме із соціальних мереж, де лідером є Telegram (72 %), що створює безпрецедентні виклики через анонімність та швидкість поширення фейків. Нижчеподана статистична інформація систематизована автором на основі джерел [3–6].

Таблиця 1. Динаміка джерел інформації: Звідки українці дізнаються новини

Джерело інформації	2021-2022 роки	2023-2024 роки	Динаміка
Соціальні мережі та месенджери (Telegram, Viber, Facebook)	63 %	76 %	+13 %
Телебачення (Єдиний марафон, супутник)	46 %	30 %	-16 %
Новинні інтернет-сайти	38 %	25 %	-13 %
Радіо	12 %	10 %	-2 %
Друкована преса	6 %	3 %	-3 %

Ця таблиця демонструє «цифрову революцію» у споживанні новин та пояснює, чому роль бібліотеки як фільтра цифрового контенту стала критичною.

Таблиця 2. Рейтинг популярності соціальних мереж для отримання новин

Соціальна мережа	Частка користувачів (%)	Основні ризики
Telegram	72 %	Анонімність, швидкість поширення фейків
YouTube	45 %	Візуальні маніпуляції, алгоритмічні «бульбашки»
Facebook	31 %	Ехо-камери, таргетована реклама

		ворога
Viber	22 %	Локальні групи, чутки, низька верифікація
TikTok	18 %	Короткі емоційні відео, вплив на молодь

Дані підкреслюють вразливість населення перед неконтрольованими Telegram-каналами, де найчастіше поширюються ІПСО (Інформаційно-психологічна спеціальна операція).

Таблиця 3. Рівень критичного мислення: Здатність розрізняти фейки

Показник	Значення (у %)
Впевнені, що завжди розрізняють фейки	24 %
На практичних тестах розрізняють фейки (реально)	11 %
Знають про існування дезінформації, але не перевіряють її	48 %
Перевіряють новини на декількох ресурсах	28 %
Не вважають проблему дезінформації важливою	8 %

Ця статистика є прямим аргументом на користь необхідності бібліотечного навчання медіаграмотності.

Аналіз статистичних даних за 2023–2024 роки свідчить про радикальну трансформацію медіаландшафту України. Домінування Telegram (72 %) як основного каналу інформування створює безпрецедентні виклики для когнітивної безпеки. Враховуючи, що лише 11 % громадян здатні на практиці ефективно виявляти маніпуляції (Табл. 3), роль бібліотек як центрів верифікації знань стає безальтернативною.

Зменшення частки телебачення та офіційних сайтів на користь анонімних мереж підтверджує перехід війни у площину швидких, емоційних та нерегульованих комунікацій. Це вимагає від бібліотечного спротиву зміни стратегії: від пасивного очікування читача до активного «цифрового патрулювання» та навчання користувачів навичкам швидкого фактчекінгу безпосередньо в середовищі соціальних мереж.

Саме тут бібліотечна спільнота, спираючись на багаторічні традиції верифікації даних, виступає головним медіатором між хаосом повідомлень та структурованою

правдою.

Медійна грамотність у системі бібліотечного спротиву функціонує як складний механізм фільтрації [1]. Це не просто вміння відрізнити фейк від правди, а глибоке розуміння того, як працюють алгоритми соціальних мереж та чому виникають «ехо-камери». Сучасна бібліотека перетворюється на лабораторію критичного мислення, де користувач отримує інструментарій для розпізнавання прихованих маніпуляцій та мови ворожнечі. Це вимагає від бібліотекаря опанування ролі фахівця зі стратегічних комунікацій, здатного працювати в умовах постійного когнітивного тиску [5].

Важливим аспектом спротиву є формування культури інформаційної гігієни. Якщо медіаграмотність – це навичка аналізу, то інфогігієна – це поведінкова стратегія, спрямована на збереження ментального здоров'я. Ефективність бібліотечного спротиву залежить від розуміння психологічних механізмів пропаганди. Ворог активно використовує метод «гнилого оселедця» для створення стійкого негативного асоціативного ряду або технологію «60 на 40», де правдивий контекст слугує лише обгорткою для дезінформації [7]. В умовах війни бібліотеки пропонують альтернативні моделі споживання контенту, звертаючись до глибокого читання як засобу відновлення когнітивного ресурсу [6].

Трансформація бібліотек також вимагає опанування OSINT-методик (Open Source Intelligence). Адже OSINT для бібліотекаря – це не просто пошук у Google, а системне використання відкритих цифрових слідів для підтвердження або спростування інформації.

Замість сумнівних сайтів із Google бібліотекар відкриває користувачам доступ до світової наукової та аналітичної інфраструктури. Це головний інструмент протидії ПІСО та фейковим «дослідженням». В інтернет-центрах бібліотек користувачам надається доступ до реальних баз даних та інструментів:

- ScienceDirect, Scopus, Web of Science – для перевірки реального існування наукових теорій чи відкриттів.
- ResearchGate, SpringerLink – для пошуку першоджерел

міжнародних звітів, рецензованих експертами.

- Електронні каталоги та репозитарії (наприклад, OpenDOAR, інституційні репозитарії) – для доступу до офіційних дисертацій, монографій та аналітики.

Бібліотека стає безпечним інтелектуальним хабом, де користувачі зустрічаються з провідними фахівцями. Бібліотекар тут виступає як модератор та організатор навчання. На такі заходи запрошує кіберполіцію, сертифікованих фактчекерів (наприклад, з VoxCheck або StopFake), фахівців з інформаційного опору та військових аналітиків. Найчастіше використовується такі формати заходів:

- Воркшопи з медіаграмотності – як розпізнати роботу ботоферм, дипфейки та маніпулятивні заголовки.

- Кібергігієна – як захистити свої акаунти, не потрапити на фішинг і перевірити посилання на шкідливі програми.

- Спільні перегляди та обговорення документальних фільмів про гібридні війни та інформаційні операції.

Бібліотекар формує критичне мислення читача, налаштовуючи навігацію через книжковий фонд (паперовий та цифровий pop-fiction), підбираючи літературу, яка пояснює механізми маніпуляцій, психологію впливу та технічну сторону OSINT. У бібліотеці формуються тематичні книжкові виставки, віртуальні книжкові виставки, інтерактивні полиці, QR-коди на електронні книги та списки рекомендованої літератури.

Особливе місце у структурі спротиву посідає історичний фронт. Гібридна війна активно використовує псевдоісторичні міфи для заперечення суб'єктності України [2]. Бібліотечний спротив у цій царині полягає у деконструкції імперських наративів через актуалізацію першоджерел та популяризацію наукових досліджень, що руйнують міфи про «історичну єдність» [4].

В архітектурі гібридної війни історична література та архівні документи використовуються агресором як інструменти легітимізації територіальних претензій та заперечення права українського народу на самовизначення. Російська пропаганда активно експлуатує концепт «історичної єдності», маніпулюючи фактами минулого для виправдання збройної агресії у

сьогоденні. У цьому контексті бібліотечний спротив набуває ознак боротьби за «деокупацію історії» та формування стійкої національної ідентичності користувачів.

Пропаганда в літературі часто маскується під наукову популярність, використовуючи прийоми селективного підбору фактів (*cherry-picking*), коли з контексту вириваються лише ті події, що підтверджують імперський наратив. Бібліотекарі, аналізуючи фонди, стикаються з літературою, де систематично нівелюється роль українського державотворення, а визвольні змагання тавруються як «екстремізм». Бібліотечний спротив полягає у критичній ревізії джерельної бази та маркуванні токсичного контенту, що був створений як інструмент ідеологічного впливу.

Ефективна протидія історичній пропаганді вимагає від бібліотеки переходу до проактивних форм роботи. Це реалізується через:

- Актуалізацію першоджерел: надання доступу до оцифрованих архівів, що спростовують радянські та російські міфи (наприклад, про «заснування» південних міст України чи статус Криму).

- Інформаційне кураторство: створення тематичних навігаторів «Правда vs Міф», де поряд із пропагандистською тезою подається розгорнута наукова контраргументація [3].

- Популяризацію «живої історії»: організація зустрічей з істориками-дослідниками, які спеціалізуються на деконструкції імперських наративів.

Важливою частиною інфогігієни є навчання користувачів алгоритмам перевірки історичної літератури. Бібліотечний фахівець допомагає розпізнати ознаки пропаганди в книзі: емоційно забарвлена лексика («ісконні землі», «братні народи»), відсутність посилань на архівні джерела, апеляція до «історичної справедливості» замість міжнародного права. Книга в цьому процесі стає засобом інтелектуальної деокупації, повертаючи громадянам цілісне бачення українського історичного процесу без нав'язаних ззовні «білих плям».

Спротив гібридній війні – це також фіксація подій сьогодення, щоб вони не стали об'єктом майбутніх маніпуляцій. Бібліотеки долучаються до створення цифрових архівів усних

історій, збору свідчень очевидців та документування злочинів проти культурної спадщини. Це закладає фундамент для майбутньої наукової протидії спробам РФ переписати історію повномасштабного вторгнення. Таким чином, бібліотека стає центром деокупації свідомості, повертаючи громадянам право на власну пам'ять та ідентичність.

Отже, історична просвіта в бібліотеці – це не лише про минуле, це про безпеку майбутнього. Захищаючи історичну правду, бібліотечна спільнота зводить невидиму, але міцну стіну когнітивного спротиву, яка робить суспільство несприйнятливим до будь-яких форм ідеологічного поневолення.

Цифрова трансформація бібліотечних установ дозволяє масштабувати цей спротив через віртуальні виставки та онлайн-заходи. Особливо важливою є робота з молоддю, яка часто виявляється найбільш вразливою до емоційного зараження та ефекту «ілюзорної правди» [9]. Спільна праця бібліотекарів та освітян спрямована на те, щоб перетворити пасивного споживача контенту на свідомого учасника інформаційної оборони держави.

Таким чином, медіаграмотність та інфогігієна є наріжними каменями нової безпекової архітектури, яку вибудовують бібліотеки України. Це битва за майбутнє, де зброєю є знання, а перемогою – здатність нації думати самостійно та діяти усвідомлено.

Список використаних джерел:

1. Бакка Т. Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі: посібник для вчителя. Т. Бакка, В. Голощапова, Г. Дегтярьова та ін. за ред.: О. Волошенюк, Г. Дегтярьової, В. Іванова. Київ, ЦВП, АУП, 2017. 196 с.
2. Брехуненко В. А. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ, 2017. 280 с.
3. В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії». Київ, Наш Формат, 2021. 258 с.
4. Грицак Я. Й. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ, Портал, 2021. 432 с.

5. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця. Київ, Національна академія СБУ, 2021. 499 с.

6. Кунанець Н., Пристай М. Роль бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки. *Бібліотекознавство. Дослідження записів. Інформологія*. 2022(4). С. 5-10.

7. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ, Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.

8. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ, Києво-Могилянська академія, 2015. 497 с.

9. Почепцов Г. Г. Фейк. Технології спотворення реальності. Київ, Києво-Могилянська акад., 2020. 219 с.

10. Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 «Стратегія інформаційної безпеки України».

Бачинський Валерій,
*директор Тернопільської обласної універсальної
наукової бібліотеки, заслужений діяч мистецтв України*

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА – ПРОСТІР СТІЙКОСТІ, ПІДТРИМКИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація: у статті узагальнено досвід діяльності Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки в умовах повномасштабної російсько-української війни. Розкрито основні напрями трансформації бібліотеки відповідно до суспільних викликів воєнного часу. Особливу увагу приділено питанням соціальної та психосоціальної підтримки населення, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, реалізації міжнародних і грантових проєктів, розвитку волонтерських, меморіальних та національно-патріотичних ініціатив.

Ключові слова: Тернопільська ОУНБ, російсько-українська війна, внутрішньо переміщені особи, психосоціальна підтримка, меморіалізація, історична пам'ять, грантова діяльність, соціальна інтеграція.